

שיעורים בפיקוח נפש והצלה

נתנאל אוירבך

שיעור ג: סדר קדימות במתן טיפול רפואי - ב

א. הקדמה

בשיעור הקודם הבאנו את דברי המשנה בהוריות ודברי התוספתא, בהם נערך סדר קדימויות מפורט, הן קדימות מגדרית והן קדימות שלטונית -

משנה הוריות (פ"ג מ"ז-מ"ח):

האיש קודם לאישה להחיות... כהן קודם ללוי, לוי לישראל, ישראל לממזר, וממזר לנתין, ונתין לגר, וגר לעבד משוחרר - אימתי בזמן שכולן שווין.
אבל אם היה ממזר תלמיד חכם וכהן גדול עם הארץ, ממזר תלמיד חכם קודם.

תוספתא (הוריות פ"ג ה"ח):

המלך קודם לכהן גדול... משוח בשמן המשחה קודם למרובה בגדים... ומשוח מלחמה קודם לסגן.

בשיעור שלפנינו נבקש לבחון האם אכן הפוסקים יישמו סדרי קדימויות אלו הלכה למעשה?

ב. הטעמים לשלילת הקדימות

יש פוסקים הסוברים שאין ליישם הלכה למעשה את סדרי הקדימויות של המשנה.¹

לשיטה זו יש להבין מדוע אכן אין ליישם זאת?

זאת ועוד, אם לשיטה זו אין כל סדר קדימות, נשאלת השאלה כיצד לנהוג למעשה כשיש לפנינו שני חולים?

שו"ת מנחת שלמה (ח"ב סימן פב אות ב): "אך חושבני שבזמננו קשה מאד להתנהג לפי זה".

הרב אליעזר יהודה ולדינברג (ב'דיני קדימה להצלה', ספר הזיכרון לרב יצחק ידידיה פרנקל, עמוד תקסו): "דלהלכה, אין למעשה דין קדימה בייחוס וכדומה במקום פיקוח נפש".

¹ **נשמת אברהם** (יו"ד סימן רנא ס"ק א): "שני חולים שבאו בבת אחת לרופא ושניהם שווים בחומרת מחלתם ומצבם, לכאורה על הרופא לטפל בהם לפי סדר העדיפות המובא במשנה בסוף הוריות... אך דומני שאין נוהגים כן, אלא שבדרך כלל הולכים לפי התור וכל הקודם זכה. וצריך עיון על מנהג העולם".

שיעורים בפיקוח נפש והצלה

נתנאל אוירבך

1. אי-הקדמת בעלי תפקידים בציבור

מגן אברהם (או"ח סימן רא ס"ק ד):

וצריך עיון, למה אין נזהרין עכשיו להקדים הכהן לכל הנך מילי. ויש לזוהר בזה מאחר שמדאורייתא הם. ואפשר דאין אנו בקיין ביחוס הכהונה.²

• הטעם שהביאו התוספתא והרמב"ם בהסבר הקדימות של בעלי תפקידים ציבוריים הוא, שיש להקדים אדם בעל הערך היותר חשוב עבור הציבור -

תוספתא (הוריות פ"ג ה"ח):

חכם קודם למלך - מת חכם אין לנו כיוצא בו. מת מלך כל ישראל ראויין למלכות.

רמב"ם (פיהמ"ש הוריות פ"ג מ"ח):

וזה שטעם קדימת חכם למלך אינו אלא באמונה בלבד, לפי שהחכם תועלתו לאומה גדולה מאד, אבל במעשה אין להקדים על כבוד המלך שום דבר ואע"פ שהוא עם-הארץ שנאמר שום תשים עליך מלך... כשכהן גדול מעט בחכמה והממזר יותר גדול בחכמה, שהממזר באשר הוא גדול ממנו בחכמה קודם לכהן גדול עם הארץ, לפי שנאמר יקרה היא מפנינים יקרה היא מכהן גדול שמשמש לפני ולפנים.

« לאור טעם זה המסביר את הסיבה להקדמת בעלי תפקידים ציבוריים, טענו הפוסקים שיש לבטל את סדרי הקדימות, כיון שאין אנו יודעים עתה ערכו של אדם ותרומתו לציבור ולקהילה, לכן אין להתחשב בסדר הקדימות של המשנה -

שו"ת משפט כהן (סימן קמב):

וערכם הפנימי של האנשים הוא סמוי מעין אדם, ויש אחד שקול כשישים ריבוא, ואם הוא אינו ראוי דילמא נפיק מיניה זרעא מעליא שיהו שקולים כרבים.

~ הראי"ה קוק מעמת בין הסברא 'מאי חזית', שעניינה הוא שאסור לאחד להרוג את חברו כאשר גם חייו בסכנה, לבין סדר הקדימות במשנה בהוריות שם אחד קודם לשני ולא משתמשים בסברת 'מאי חזית'. לדבריו, אין להסתמך על סדר הקדימות במשנה משום שאינו אלא אומדנא בדיני נפשות משום שאין אנו יודעים את ערכו הפנימי של כל אדם -

שו"ת משפט כהן (סימן קמג, עמוד שיא):

והרי לענין החיותו קיימא לך שאנו מחלקים את המדרגות, וכדתנן (הוריות יג ע"א) האיש קודם לאישה וכהן קודם ללוי ותלמיד חכם לעם הארץ, וזהו בלהחיותו כשהם טובעים בנהר... א"כ למה לא יכריע משקל זה שלנו ג"כ את הסברא דמאי חזית. ואפילו ביחיד נגד רבים היה ג"כ נראה שמסתמא כששניהם שווים באיכותם הייתה צריכה הכמות להכריע את הסברא דמאי חזית, ואם אחד גדול היה צריך לכאורה הדבר להיות תלוי באומד עפ"י בית-דין מומחים כמה נפשות כדאי להיות עולות תמורתו, ואם שהמשקל הזה כבד מאד, הלא על זה נאמר אין לו לדיין אלא מה שענינו רואות, והנסתרות לה' אלוקינו והנגלות לנו. ועכ"פ גם

² הובאו דבריו במשנה ברורה (סימן רא ס"ק יג).

שיעורים בפיקוח נפש והצלה

נתנאל אוירבך

אם לא נתרחק כ"כ לעניין האומד הנסתר של יחיד לגבי רבים, אבל לגבי יחיד ויחיד למה נסתם עלינו הפתח במקום שאנו מוצאים החלוקים מבוררים. ויחיד לגבי רבים בשווים ג"כ היה ראוי להיות כך... אבל כל אלה, לגבי יוקר הנפש והערכה, לא נפקי מכלל אומדנא, ואסור לנו לעשות מעשה על פיהם בדיני נפשות, ועל כן נשארה לנו סברא דמאי חזית. ולפי זה אולי יש לומר, דגם ביחיד נגד רבים, אעפ"י שנראה לנו שזה היחיד אינו שווה כלל להיות בערך הדומה אפילו לכל יחיד מהרבים, וק"ו לכל הרבים, מכל-מקום זהו רק בגדר אומדנא קרובה מאד... ולעשות על פיה מעשה, למסור את היחיד להריגה בשביל הרבים, זה אסור לנו.

~ **הרב צבי שכטר** (פסקי קורונה - קדימות בהצלת נפשות, עמוד 29):

כללי המשנה מיוסדים על ההנחה שלפי סדר קדימות זה נרוויח יותר בעבור הקהילה, ודבר זה קשה מאוד לקבוע מי נצרך לקהילה יותר ממי, דמאי חזית וכו'. ומטעם זה המקובל אצל הפוסקים שלא לנהוג על פי המשנה.

2. אי-הקדמת איש לאישה

הטעם שהביא הרמב"ם בהסבר הקדימות של האיש לאישה בהצלת נפשות הוא, משום שהאיש בעל ערך גבוה יותר בקיום מצוות מאשר האישה -

רמב"ם (פיהמ"ש הוריות פ"ג מ"ז):

כבר ידעת שהמצוות כולן מחויבות לזכרים, ולנקיבות מקצתן... והרי הוא מקודש ממנה, ולפיכך קודם להחיות.³

ברם, כיון שזו הסיבה להקדמת האיש לאישה, כתבו הפוסקים שלמעשה אין להקדים את האיש לאישה, הן משום שיתכן ויש איש שאינו מקיים את המצוות במלואן לעומת אישה שמקיימת יותר ממנו, ואין אנו יודעים את ערכן של המצוות.⁴

~ הרב אליעזר יהודה ולדינברג מסביר מדוע הרמב"ם, הטור והשולחן ערוך השמיטו את דין הקדימות המופיע במשנה לעניין פיקוח נפש.⁵

לדבריו, הסיבה שהביא הרמב"ם בפירוש המשנה שהאיש קודם לאישה משום שהוא מקיים יותר מצוות ממנה, הינה סיבה שאינה ניתנת למדידה כמותית והחלטית, משום שיתכן ויש איש שאינו מקיים את המצוות במלואן.⁶ לפיכך, משום שאין זה כלל מדיד אין בכך קביעות החלטית ליישום ואין לערוך סדר קדימות כפי המופיע במשנה -

³ כ"כ: **רע"ב** (הוריות פ"ג מ"ז ד"ה האיש); **תפארת ישראל** (שם יכין אות כח); **הון עשיר** (שם): "ולגלות לנו התנא טעם זה, שנאו מיד אחר כל המקודש וכו' קודם כהן קודם ללוי וכו'"; **ט"ז** (יו"ד סימן רנב ס"ק ו).

⁴ **נשמת אברהם** (יו"ד סימן רנא ס"ק א): "אין אנו תמיד יודעים למי זכויות גדולות יותר, ולכן אין המנהג היום להקדים איש לאישה בכל דבר".

⁵ כבר העירו על כך: **צפנת פענח** (הלי' מתנות עניים פ"ח ה"ט"ו); **נתיב החסד** (על אהבת חסד של החפץ חיים, הערה לב). לעומת זאת, יש פוסקים שהביאו דין זה להלכה, ראו: **בית יוסף** (יו"ד סימן קנא אות ח); **רמ"א** (יו"ד סימן רנב סעיף ח); **ביאור הגר"א** (שם ס"ק יג); **ברכי יוסף** (יו"ד סימן רנא אות ה).

⁶ ראו לדוגמה: **תענית** (כג ע"א-ע"ב) באישתו של אבא חלקיה שהייתה נותנת מזון לעניים לעומת אבא חלקיה: "משום דאיתתא שכיחא בביתא ויהבא ריפתא לעניי ומקרבא הנייתה, ואנא יהיבנא זוזא ולא מקרבא הנייתה"; **כתובות** (סז ע"ב) באישתו של מר עוקבא: "אנא שכיחנא בגויה דביתא ומקרבא האנייתה".

שיעורים בפיקוח נפש והצלה

נתנאל אוירבך

שו"ת ציץ אליעזר (חלק יח סימן א אות א ; אות ח) :

דלמרבית הפלא ראו זה, כי קטע זה של האיש קודם לאישה שבמשנה, השמיטו הרמב"ם בהלכותיו בספרו משנה תורה, ופסק בפ"ח מהלכות מתנות עניים...

בכל זאת בשלחנו הטהור בורה דעה שם ג"כ הלך בעקבותיהם של הרמב"ם והטור, והשמיט מלהזכיר דין זה של האיש קודם לאשה להחיות. כל זה אומר דרשני, להבין פשר הדבר...

וליישב זה מה שהשמיטו זה הרמב"ם הטור והשולחן ערוך, ושיהא מיושב אפילו לפי המפרשים שהמדובר בפיקוח נפש ממש, והוא זה... הרמב"ם... מבאר הטעם לזה מפני שאיש חייב בכל המצוות לכן הוא מקודש ממנה.

וא"כ לפי טעמו זה של הרמב"ם ודעימיה, יוצא שדין זה אין לו חלות אלא רק אם המדובר באיש מקיים כל המצוות כפי שמצוה, אבל אחרת לא, ובמקרה שאישה כן מקיימת המצוות המוטלות עליה והאיש לא, אזי מתהפך הדין והאישה קודמת.

ועל כן יתכן דמשום כך לא הזכירו הרמב"ם והטור והשולחן ערוך דין זה של האיש קודם לאישה להחיות, מכיון שזה לא מוגדר כדבר הקבוע, אלא הדבר תלוי לפי מידת הקיום של המצוות שהאיש והאישה מקיימים, ולפי הנתונים והשיקולים שיהא בזה למצילים באותה שעה. ולכן מצאו לנכון לא לקבוע בזה מסמרות נטועים והשאירו את הדבר להכרעת המתעסקים.

~ **הרב צבי שכטר** (פסקי קורונה - קדימות בהצלת נפשות עמוד 29) :

ומסתמא היינו טעמא דהכי איתא שמה במשנה שהאיש קודם להחיות, ומסתמא היינו טעמא שהגברים מקיימים יותר מצוות מאשר נשים שפטורות ממצוות עשה שהזמן גרמא. ובזמנינו יש הרבה נשים שעוסקות בתורה ובמצוות יותר מאשר הגברים וכו'.

3. אי-הקדמת תלמיד חכם

לאור הסבר זה בהעדר הקדימות בין איש לאישה מחמת העדר מדידה מדויקת של המצוות שלהם, נראה שזו הסיבה שאף אין להקדים תלמיד חכם, משום שאין אנו יודעים לשקול בין התורה והמצוות של יהודי אחד כנגד התורה והמצוות של השני.⁷

בבלי בבא בתרא (י ע"ב) :

כי הא דיוסף בריה דרבי יהושע חלש, אינגיד. אמר ליה אבוה, מאי חזית?
אמר לה, עולם הפוך ראיתי, עליונים למטה ותחתונים למעלה.

⁷ ראו : **נשמת אברהם** (יו"ד סימן רנא סק"א ד"ה לענין ת"ח). יש להוסיף, שבזמן הזה אין לנו דין של תלמיד חכם לכמה עניינים, ראו : **רמ"א** (יו"ד סימן רמג סעיף ב); **ש"ך** (יו"ד סימן רנא ס"ק טז); **פתחי תשובה** (יו"ד סימן רמג ס"ק ג); **משנה ברורה** (סימן תקמז ס"ק ב).

שיעורים בפיקוח נפש והצלה

נתנאל אוירבך

ג. סדר קדימות בחולים שווים

לשיטה זו שאין ליישם הלכה למעשה את סדרי הקדימות של המשנה, נחלקו הפוסקים באיזה אופן יש לקבל החלטה של העדפת חולה אחד על-פני חברו, כאשר שניהם לפנינו ושניהם שווים בסיכון ובסיכוי

1. מחלוקת הפוסקים

1.1 גורל⁸

שו"ת אגרות משה (חו"מ ח"ב סימן עה אות ב): "ואם לא ידוע זה להרופא - יהיה גורל".

שו"ת במראה הבזק (ח"א סימן פט עמוד 107), **בשם הרב שאול ישראלי**:

ירושלים, ישראל - מרחשוון, תנש"א

שאלה - אני משמש אחראי לביטחון באולפנא, שבה כ-80 בנות וכ-20 עובדי הוראה. סופקו לי כ-20 מסיכות אב"כ לצורך תיגרוגול... במקרה של התקפת אב"כ דבר שאני מקווה שלא יתרחש - למי לתת את המסכות? אני מעריך שהמועמדים לקבל את המסכות הן כ-80 בנות וכ-8 עובדי הוראה והמזכירה, אך יש רק כ-20 מסיכות?...

אך נראה, שבנידון דידן קשה לאמוד ולקבוע מי חשוב ממי, ומי בדרגת סיכון גבוהה יותר. ולכן יעשו גורל.

1.2 הראשון שמגיע לרופא⁹

הרב אליעזר יהודה ולדינברג ('בדיני קדימה להצלה', ספר הזיכרון לרב יצחק ידידיה פרנקל, עמוד תקסו):

ובאין הכרעה, הקודם קודם הוא שקודם... דלהלכה אין למעשה דין קדימה בייחוס וכדומה במקום פיקוח נפש, אלא קמא קמא דמטי לידיה מחויב להצילו.

« מי שיש לו תרופה להצלת חיים, ויש רבים הזקוקים לה, יש לתת אותה לכל הבא ראשון לרופא.

כן פסקו הרב יצחק הרצוג והרב משה פיינשטיין סמוך לתקופת המצאת הפניצילין (=אנטיביוטיקה), כאשר היה מחסור בתרופה זו להצלת החולים הרבים שנזקקו לה.¹⁰

פרוטוקול 304 של ועדת העבודה והרווחה של הכנסת, מיום כ"ד בשבט תשמ"ז (23.2.87) - פרופ' דוידסון: לפני שנים רבות, בסוף מלחמת העולם השנייה, אירע בבית החולים הדסה מקרה מעניין מאוד, התפשטה מחלת הבקסיריאלמנגיסיס, שהתמותה בה הגיעה למאה אחוזים, עד שהומצאה תרופת הפניצילין. כאשר

⁸ הפוסקים נחלקו בשאלה זו, האם אפשר להטיל גורל שיקבע את הצלת האדם או הריגתו, יתבאר להלן בשיעור יד.

⁹ שיטה זו בעייתית במקרה בו שני אנשים הגיעו לרופא יחד. ואכן, במקום אחר כתב **שו"ת ציץ אליעזר** (חלק יח סימן סט אות ה-ו) ביחס להקדמת תלמיד חכם אצל רופא או תור בחנות, שהמנהג לא להקדים תלמיד חכם נכון דווקא אם בא התלמיד חכם אחרי שהרופא כבר הגיע למרפאה. אבל אם באו אנשים בבת אחת, או שבאו לפני שהגיע הרופא, ויש ביניהם תלמיד חכם, יש חובה גם כיום להקדים את התלמיד חכם, שכן רוב הפוסקים סבורים שלעניין זה יש דין תלמיד חכם גם בזמן הזה, ואם מדובר בחכם מופלג ובעל מעשים, יש להקדים הטיפול בו אפילו כשבא אחרי הרופא, ואפילו בזמן הזה. כדברים אלו כ"כ **שו"ת שבט הלוי** (ח"י סימן קסז).

¹⁰ ראו: **הרב משה דוד טנדלר** (כבוד הרב, עמוד 169): "אני זוכר שלפני כשלושים שנה כשהגיעה כמות קטנה של של פניסולין לארץ ישראל, טילפן הרב הראשי הגאון רבי הרצוג זצ"ל למו"ח יבדל לחיים הגאון רבי משה פיינשטיין שליט"א לשאול חוות דעתו בדיון של קדימה בהצלה, והחליטו ליתן התרופה להחולה הראשון שיפגע בו הרופא דרך הליכתו בבית החולים".

שיעורים בפיקוח נפש והצלה

נתנאל אוירבך

הגיעה התרופה שהספיקה לריפוי של חולה אחד, היו בבית החולים 450 חולים. התעוררה דילמה במי לטפל בצעיר המטופל בילדים, או באדם המבוגר יותר? באדם שנושא משרה בכירה או במחוסר עבודה? פנינו לרב הראשי דאז, הרב יצחק הרצוג, כדי שיעזור לנו להחליט. בסופו של דבר הוחלט, כי הרופא יטפל באדם הראשון שייקל בו כמחלקה. כיצד אנו יכולים להחליט חייו של מי שווים יותר?¹¹

1.3 נתון לשיקול דעת הרופא

בבלי בבא מציעא (סב ע"א):

שניים שהיו מהלכין בדרך, וביד אחד מהן קיתון של מים, אם שותין שניהם מתים, ואם שותה אחד מהן מגיע לשוב. דרש בן פטורא: מוטב שישתו שניהם וימותו, ואל יראה אחד מהם במיתתו של חברו. עד שבא רבי עקיבא ולימד: וחי אחיך עמך, חייך קודמים לחיי חברך.

המחלוקת בין רבי עקיבא לבן פטורא היא בשאלת היחס בין הצלת אדם אחד לחיי עולם לבין הצלת שניהם לחיי שעה. לדעת בן פטורא - יש ערך לחיי שעה, ולכן שניהם ישתו עכשיו למרות ששניהם ימותו בעתיד. לדעת רבי עקיבא - אין ערך לחיי שעה על-פני חיי עולם. ולכן, יש להעדיף הצלת אחד לחיי עולם.

« לדעת החזון איש, כיון שנפסקה ההלכה כדעת רבי עקיבא, אזי אם יש לאדם מים או תרופה ולפניו שני אנשים הזקוקים לה, הוא יכול לתת את התרופה למי שירצה כדי אחד מהם יחיה חיי עולם -

חזון איש (ח"מ בבא מציעא ליקוטים סימן כ דף סב ע"ב):

ונראה, דאם יש לאחד מים ולפיו שני צמאים... לרבי עקיבא יתן לאחד שירצה. ואע"ג דלהנותן ליכא משום חייך קודמין, מכל-מקום כיון שזה שיזכה יציל עצמו כדין רשאי הנותן ליתן לו. ונראה דחייב ליתן לאחד, כיון דבשביל חייך קודמין אמרה תורה דחיי עולם שלו קדם לחיי שעה של שניים, גם הנותן צריך להשתדל טפי בהצלת חיי עולם.¹²

2. הוועדה לתיעודף חולים קשים בימי מגפת הקורונה

בשנת תש"פ התחוללה מגיפת הקורונה ומנכ"ל משרד הבריאות מינה ועדה המורכבת ממומחים מתחומי הרפואה, האתיקה, המשפט, החברה, ההלכה היהודית, הנצרות והאסלם, במטרה לקבוע כללים בעניין קדימות רפואית - נקודות המוצא העקרונות להתייחסות לחולים הנזקקים למשאבים רפואיים הן ערך החיים כערך העליון, והשוויון הבסיסי בין כל בני האדם. לפיכך נברא אדם יחיד, ללמדך שכל המאבד נפש אחת מעלה עליו הכתוב כאילו איבד עולם מלא, וכל המקיים נפש אחת מעלה עליו הכתוב כאילו קיים עולם מלא (סנהדרין לו ע"א)... השוויון המתחייב מבחינה אתית וחוקית קובע שאין להפלות בין מטופל למטופל מטעמי דת, גזע, מין, לאום, ארץ מוצא, נטייה מינית, מצב סוציו אקונומי, מעמד חברתי, מעמד משפחתי, מעמד אזרחי במדינה, עיסוק, גיל וכיו"ב.

¹¹ בתוך: ובחרת בחיים - ערך חיי אדם בתרבות ישראל (עמוד 40). מופיע בקישור -

<https://school.kotar.cet.ac.il/KotarApp/Viewer.aspx?nBookID=95894370#42.0.8.fitwidth>

¹² אולם, השוויון לדבריו בחזון איש (גיליונות לחידושי רבינו חיים הלוי על הרמב"ם, ה' יסודי התורה ד"ה שם ואין חברו נדחה), שביאר באופן אחר את המחלוקת בין רבי עקיבא לבן פטורא. בדבריו שם עולה שברור הן לדעת רבי עקיבא והן לדעת בן פטורא שאין בידינו להעדיף חיים של אחד על פני חיים של אחר, ולשאלת תוחלת החיים אין כל משמעות.

שיעורים בפיקוח נפש והצלה

נתנאל אוירבך

חריגה: טיפול באנשי צוות רפואי רק בתנאי שהם נחוצים

חברי צוות רפואי, אף אם נדבקו עקב טיפול בחולי קורונה, לא יקבלו עדיפות, אלא אם כן הדבר נחוץ להתגברות על מחסור בחברי צוות, בין בהשבתם לעבודה לאחר שיחלימו, ובין בתמריץ להתנדבות. כאשר קיים שוויון רפואי בין שני מטופלים, תשמש העובדה שמדובר בחבר צוות רפואי נקודת עדיפות.

על חריגה זו יש להעיר מדברי רש"י (נזיר מז ע"ב ד"ה דתלו) שיש עדיפות הצלה לכהן משוח מלחמה על-פני סגן משום שהוא צורך הרבים במלחמה -

לעניין החיותו משוח מלחמה עדיף, מאי טעמא? דתלו ביה רבים - דעביד מלחמה בשביל רבים.

« לפי זה, יש להעדיף עדיפות מוחלטת של הצוותים הרפואיים משום שהם צורך הרבים.

אז כיצד נקבע את הסדר?

כיצד תיקבע קדימות הטיפול הרפואי בין חולים שסיכויים לריפוי שווה? ועדות המשנה של הוועדה המשותפת נחלקו בעניין והציעו כמה הצעות אותן העלינו לעיל -

~ גורל (הרב פיינשטיין) - חלק מחברי ועדת המשנה המשפטית העדיפו את הגורל - מפני ש"כלי אקראי זה הוא המוסרי והאתי ביותר להכרעה כה קשה".

~ החלטה בידי הרופאים (חזון איש) - חלק סברו ש"יש להותיר את החלטה בידי הרופאים תוך ציון מפורש שהיא הייתה בנסיבות קיצון וללא הכרעה מהותית בין הממתינים".

~ כל הקודם זוכה (הרב ולדינברג) - חברי ועדת המשנה הרפואית סברו ש"יש להשתמש בשיטה של 'כל הקודם זוכה'... ולא בהקצאה על בסיס הגרלה אקראית שהקלינאים אינם רגילים להשתמש בה ותגזול זמן יקר". עמדה אחרונה זו אומצה על ידי הוועדה המשותפת.

שיעורים בפיקוח נפש והצלה

נתנאל אוירבך

ד. סדר קדימות כשאין החולים שווים

כאשר לפנינו שני חולים שאינם שווים בסיכון ובסיכויי החלמה שלהם, מהו הקריטריון להעדפת אחד על-פני חברו?

1. קדימות זקן וצעיר

נראה כי גיל החולה ומידת עצמאותו עם הגעתו לבית החולים עשויים לנבא הן את סיכויי החלמתו והן את משך הטיפול הנדרש בחולה. חולים מבוגרים יותר ועצמאיים פחות נמצאים בסיכון גבוה יותר לפטירה, והטיפול שהם יצטרכו יהיה ארוך יותר. מסיבה זו השתמשו מערכות בריאות שונות בעולם בגילו של האדם כאמצעי לקביעת סדרי עדיפויות לקבלת טיפול מציל חיים, כגון הנשמה מלאכותית

~ לפי הגיל

הרב יעקב עמדין (בירת מגדל עוז, אבן בוחן פינה א ס"ק צב):
עוד יש מין קדימה אחרת... לבחור על זקן סתם.

ספר חסידים (סימן תרעא):

יותר עוון ההורג בחור הראוי להוליד ממי שהורג זקן וזקינה וסריס שאינם מולידים.¹³

~ לפי המצב הרפואי

שו"ת אגרות משה (ח"מ ח"ב סימן עה אות ז):

ובדבר זקן מופלג שנחלה, ודאי מחוייבין לרפאותו במה שאפשר כמו לאיש צעיר.

שו"ת מנחת שלמה (ח"ב סימן פב אות ב): "התחשבות בגיל לא באה כלל בחשבון".

« הגיל כשלעצמו אינו מהווה שיקול בקביעת סדרי עדיפויות למתן טיפול רפואי מציל חיים, אם כי הוא בהחלט עשוי להוות שיקול העומד לעיני הצוות הרפואי כאשר הוא נדרש לקבוע מהם סיכויי החלמה והיקף המשאבים הנדרש לטיפול בחולים.

¹³ **ספר חסידים** (סימן תשכד): "טריפה ואחד חי בריא, וספק להציל שניהם, יציל החי הבריא"; **משנה ברורה** (סימן שלד ס"ק סח): "בריא ומסוכן, בריא קודם (ספר חסידים)". ביחס להעדפה זו של אדם שלם על אדם המוגדר טריפה, ראו: **שו"ת מנחת שלמה** (תניינא סימן פו אות א ד"ה החלטת).

שיעורים בפיקוח נפש והצלה

נתנאל אוירבך

2. קדימות למי שיש סיכוי גדול לחיי עולם¹⁴

2.1 היחס לחיי עולם

בבלי בבא מציעא (סב ע"א):

שניים שהיו מהלכין בדרך, וביד אחד מהן קיתון של מים, אם שותין שניהם מתים, ואם שותה אחד מהן מגיע לישוב.

דרש בן פטורא: מוטב שישתו שניהם וימותו, ואל יראה אחד מהם במיתתו של חברו. עד שבא רבי עקיבא ולימד: וחי אחיך עמך, חייך קודמים לחיי חברך.

המחלוקת היא בשאלת היחס בין הצלת אחד לחיי עולם להצלת שניהם לחיי שעה. לדעת בן פטורא - יש ערך לחיי שעה, ולכן שניהם ישתו עכשיו למרות ששניהם ימותו בעתיד. לדעת רבי עקיבא - אין ערך לחיי שעה על-פני חי עולם. ולכן, יש להעדיף הצלת אחד לחיי עולם.

« לדעת החזון איש, כיון שנפסקה ההלכה כדעת רבי עקיבא, אזי אם יש לאדם מים או תרופה ולפניו שני אנשים הזקוקים לה, הוא יכול לתת למי שירצה כדי אחד מהם יחיה חי עולם -

חזון איש (חו"מ בבא מציעא ליקוטים סימן כ דף סב ע"ב):

ונראה, דאם יש לאחד מים ולפיו שני צמאים... לרבי עקיבא יתן לאחד שירצה. ואע"ג דלהנותן ליכא משום חייך קודמין, מכל-מקום כיון שזה שיזכה יציל עצמו כדן רשאי הנותן ליתן לו. ונראה דחייב ליתן לאחד, כיון דבשביל חייך קודמין אמרה תורה דחיי עולם שלו קדם לחיי שעה של שניים, גם הנותן צריך להשתדל טפי בהצלת חי עולם.¹⁵

2.2 קדימות לחולה שסיכויי החלמה שלו גדולים מחברו

לאור האמור שיש להעדיף חי עולם על-פני חי שעה, פסק הרב משה פיינשטיין שאם באים שני חולים יחד לבית חולים ויש רק אמצעי הצלה אחד, יש להעדיף לטפל בחולה שיש לו סיכויי החלמה גדולים לחיי עולם מאשר החולה שסיכויי החלמתו רק לחיי שעה¹⁶ -

שו"ת אגרות משה (חו"מ ח"ב סימן עג אות ב):

ובדבר שני חולים, אחד שלפי אומדנא דהרופאים הוא רק ריפוי לחיי שעה להאריך ימיו במה שאפשר להם, ולפעמים הוא רק לסלק ממנו היסורין אבל צריך לטיפול נמרץ.

¹⁴ ראו גם: **שבט מיהודה** (שער א פ"ח); **הרב משה הרשור** (הלכה ורפואה ד, עמוד פב ואילך).

¹⁵ ראו לעיל הערה 12.

¹⁶ ראו: **פרי מגדים** (או"ח סימן שכח משבצות זהב ס"ק א); "אם יש אחד שוודאי מסוכן על פי הרופאים וכדומה, וזה ספק, ורפואה אחת אין מספקת לשניהן, הוודאי דוחה הספק"; **שו"ת ציץ אליעזר** (חי"ט סימן יז, קונטרס רפואה בשבת פרק י אות ה): "יובהא אוסיף שכעת מצאתי בספר שולחן עצי שטים להבעל מרכבת המשנה (סימן א סעיף ו) שכותב בלשון ובריא ומסוכן להציל בריא קודם, וכנראה כוונתו במסוכן כזה שמוכן ההצלה אצלו מתבטא רק בלהאריך החיי שעה שלו ועל כן העדיף להקדים הצלת הבריא. שהגשת העזרה לו תבטא בלהבריא"; ראו עוד: **שו"ת ציץ אליעזר** (חלק יז סימן עב אות טו).

שיעורים בפיקוח נפש והצלה

נתנאל אוירבך

השני, לפי האומדנא שלהם יכולין לרפאותו אבל אין ידוע להם אם יצטרך לטיפול נמרץ כזה שעושין בבית החולים בהיחידה לטיפול נמרץ, ויש שם רק מיטה אחת בהיחידה, מי קודם להכניס לשם לטיפול הנמרץ בתחילה כשבאו בבת אחת...

הנה נראה לעניות דעתי, שאם באו שניהם בבת אחת... צריך להכניס בתחילה את מי שלדעת הרופאים הנמצאים שם יכולין לרפאותו...

הטעם פשוט, דוודאי חיי הראוי להתרפא ולחיות כל ימי חייו הראוין שיחיה כדרך סתם אינשי עדיפא מאלו שעומדין למות מצד חולי שלהן שלא ידוע להרופאים רפואה למחלתן.

2.3 השלכות מעשיות

• מכונת הנשמה אחת

שו"ת ציץ אליעזר (חלק יז סימן עב אות כ):

עכ"פ מהאמור אפשר ללמוד, כי אילו הייתה עומדת הבעיה שלפנינו לגבי מכונת ההחייאה בספק וודאי, אם לתת להספק או דווקא להודאי, שאנו כגוף שלישי צריכים לפסוק לנו לתתה רק להודאי. והגם שגם ספק פיקוח נפש דינו בדרך כלל כוודאי פיקוח נפש לעניין להצילו ולחלל עליו את השבת, מכל-מקום כלפי הוודאי ולגבי דידן, כגוף שלישי, הספק הזה נדחה מפני הוודאי פיקוח נפש.

• מניעת טיפול בחולה עם מיעוט סיכוי, למטרת טיפול עתידי בחולים עם סיכוי

לדעת הרב אשר וייס, כיון שיש להעדיף את החולה עם סיכוי החלמה גדול יותר מחברו, אזי יש להעדיף אותו גם במקרה ועדיין לא הגיע לבית-החולים ובכך למנוע רפואה (מכונת הנשמה)¹⁷ מהחולה שאין לו סיכוי החלמה גדול¹⁸ -

הרב אשר וייס (קונטרס קורונה, תניינא עמוד יח):

לגבי השאלה אם אכן נגיע למצב שיש בבית החולים מחסור גמור במכונת הנשמה, ולפי התפתחות העניינים יודעים אנו בבירור שבשעות הקרובות יגיעו לבית החולים חולים שיהיו זקוקים נואשות למכונות אלה, וזה עתה הגיע חולה אנוש שכמעט אפסו הסיכויים להצילו, ואם יחברו אותו למכונת הנשמה, החולה שיגיע אחריו שסיכוייו טובים בהרבה (עפ"י הניסיון והמציאות) ימות כי אין בידינו מכונת הנשמה בשבילו, הנני נרעש ונפחד מאימת הדין כי בדיני נפשות עסקינן, אך לענ"ד זכות הצוות הרפואי למנוע מהחולה שבפנינו את המכונה על מנת להציל חולה אחר שבוודאי יגיע תוך זמן קצר.

וזאת עפ"י דברי החזון איש (יו"ד סימן רח) דאין נפקא מינה אם חולה בפנינו ממש, אלא אם מצוי הדבר, דאף זה מוגדר כחולה בפנינו.

¹⁷ הכוונה היא לא לחבר אותו למכונה, שכן אם יחברו אותו הרי הוא 'זכה' ברפואה זו ולאחר-מכן לא ניתן למנוע ממנו זאת, ראו: **שו"ת מנחת שלמה** (תניינא סימן פו אות א): "אולם להעביר מכשיר הנשמה מחולה לאחר שהוא במצב יותר קשה או שיש לשני יותר סיכויים להצלה מסופקני מאד, כי יתכן דחשיב כאילו הראשון כבר זכה במכשיר והחולה עצמו ודאי פטור מליתן מכשיר שלו לאחר אף אם השני יותר מסוכן. וכן אם כבר התחיל הרופא להתעסק עם חולה מסוכן מסתבר דכמו שהעוסק במצווה פטור מן המצווה, כך הוא פטור ואולי אסור מלהניח את הראשון ולהתעסק עם השני כששניהם בסכנה אף אם יש יותר סיכוי להציל את השני. אגיד לו נאמנה שאין אני קובע מסמרים בכל מה שכתבתי כי השאלות הן חמורות מאד, ואינני יודע ראיות ברורות"; **קובץ תשובות הרב אלישיב** (ח"ג סימן קס); **שו"ת שבט הלוי** (ח"י סימן קסז אות א): "אם כבר התחיל לטפל באחד, אסור לעזוב אותו מכוח דין הקדמה לבד".

¹⁸ אולם, ראו: **שו"ת שבט הלוי** (ח"י סימן קסז אות א): "ומה ששאל לעניין אין מעבירין, בוודאי אם בא ראשון צריך לטפל בו ראשון, אעפ"י שיודעים שבאים עוד אחרים יהיו כהן או לוי או איש או אישה. אבל אם כולם מונחים לפניו או בעוד שמכין עצמו לטפל ועדיין לא התחיל בטיפול באים אחרים פצועים, צריך לעיין אם יש כאן דין אין מעבירין מן המצוות כדי לבטל הלכות קדימה שנתנו חז"ל".

שיעורים בפיקוח נפש והצלה

נתנאל אוירבך

הגע בעצמך, כיצד היינו דנים באופן שחולה אחד הגיע לחדר המיון במצב נואש והסיכוי להצילו קלוש ביותר ונתקבלה הודעה מאמבולנס שבדרך לבית חולים יש חולה צעיר שזקוק למכונת הנשמה וקרוב לוודאי שאפשר להציל את חייו, לכאורה פשוט שהיינו מקצים לו את המכונה, וכן הדבר הזה.

ה. סיכום

הרב אשר וייס (קונטרס קורונה, תניינא עמוד יז-יח):

שני עקרונות צריכים להישקל בבואנו לקבוע את סדר הקדימה בהצלת נפשות, גודל הסכנה וגודל הסיכוי. יש להקדים את המסוכן יותר, שללא התערבות רפואית חייו נתונים בסכנה גדולה ומיידית, לאלה שלא רובצת עליהם סכנה קרובה, ונוכל לטפל בהם אם יהיה צורך, כאשר מחלתם תחמיר. ויש להקדים את מי שיש הסתברות רבה שנוכל להציל את חייו למי שמעטים הסיכויים להציל. גילו של האדם אין לו משמעות ומשקל הלכתי. רק הקוצב חיים לכל חי יודע וקובע מי בקיצו ומי לא בקיצו, ועוד דבאמת משקל החיים הסגולי לא בהכרח תלוי במספר ימיו, תהיה הסברא אשר תהיה לא מצינו בהלכה משקל לגילו של אדם.